

УДК 303.4:330.3:502.3

А.Г. ШАПАР, чл.-кор. НАН України, директор Інституту проблем природокористування та екології НАН України;

М.А. ЄМЕЦЬ, канд. техн. наук, завідувач відділу Інституту проблем природокористування та екології НАН України;

Б.В. БУРКИНСЬКИЙ, академік НАН України, директор Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України;

С.К. ХАРИЧКОВ, д-р екон. наук, заступник директора Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України;

Л.Г. РУДЕНКО, академік НАН України, директор Інституту географії НАН України;

С.А. ЛІСОВСЬКИЙ, д-р геогр. наук, заступник директора Інституту географії НАН України;

П.М. ЧЕРІНЬКО, канд. фіз.-мат. наук, завідувач сектора природокористування та охорони природи науково-організаційного відділу Президії НАН України

ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Наведено аналіз національних дій, спрямованих на формування моделі переходу України до сталого розвитку. Визначено основні проблеми впровадження принципів сталого розвитку. Сформульовано принципові засади Національної стратегії сталого розвитку України, основні напрямки правового та організаційного забезпечення її розробки та реалізації.

Ключові слова: сталий розвиток, концепція, національна стратегія, національний план дій.

Постановка наукової проблеми та її значення

Головною проблемою ХХ - початку ХХІ століття стало глобальне загострення екологічної кризи, яка змушує людство кардинально змінити поведінку в процесі життєдіяльності, підходи до освоєння та використання природно-ресурсного потенціалу тощо. В цих умовах реалізація ідей сталого розвитку може обумовити новий підхід до вирішення проблем узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових розвитку з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь в ресурсах [1].

Серед перших, хто дійшов висновку про те, що суспільство і природа вступають у новий етап взаємодії, був В.І. Вернадський. Вже на початку ХХ ст. він зазначав, що людство за масштабами свого впливу на природу зрівнялося з потужними геологіч-

ними процесами. В.І. Вернадський розвинув вчення про ноосферу як нову вищу стадію розвитку біосфери, що пов'язана із розвитком людства. В.І. Вернадський зазначав, що ноосфера – нова вища стадія розвитку біосфери, що виникла у зв'язку з появою у ній людства, людського розуму. Людство, здійснюючи все більший вплив на хід природних процесів, повинно усвідомити свою відповідальність не тільки за власний розвиток, але і розвиток біосфери в цілому. Ноосфера передбачає розумну організацію взаємодії суспільства і природи [2]. Розробки В.І. Вернадського можна вважати одними з наріжних каменів, що стали основою формування майбутньої концепції сталого розвитку.

Необхідність практичного впровадження на світовому рівні таких підходів була проголошена тільки в 1972 році у Стокгольмі, де відбулася I Міжнародна конференція з навколишнього середовища. Після цього проблематика зміни парадигми існування суспільства стає предметом все більш ши-

© Шапар А.Г., Ємець М.А.,
Буркинський Б.В., Харічков С.К.,
Руденко Л.Г., Лісовський С.А.,
Черінько П.М., 2013

роких наукових розробок та дискусій.

Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку у доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987 р.) був сформульований заклик перейти до розвитку, який би, відповідаючи потребам нинішнього покоління, не позбавляв майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби [3].

В Ріо-де-Жанейро у червні 1992 р. відбулась Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Саміт «Планета Земля»), яка ухвалила низку документів. Серед них: «Декларація з навколишнього середовища і розвитку»; «Порядок денний на XXI століття»; «Заява про принципи стосовно лісів»; «Конвенція про біорізноманіття»; «Конвенція про зміну клімату».

«Порядок денний на XXI століття», за який проголосували керівники 179 країн світу, можна вважати найважливішим документом Конференції в Ріо [4]. Проведення конференції і ухвалення цього документу стало підсумком багаторічної роботи, яка

дозволила об'єднати і представити в систематизованому вигляді результати багаторічних досліджень, квінтесенцією його стало проголошення концепції сталого розвитку.

Через п'ять років після Ріо спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН, що відбулася в 1997 році, знову відзначила важливість національних стратегій сталого розвитку і поставила завдання щодо їх розробки та підготовки до 2002 року.

У 2002 році учасники саміту в Йоганнесбурзі проголосили завдання для усіх країн світу не тільки розробити національні стратегії сталого розвитку, але й терміново розпочати їх здійснення.

Учасники саміту Ріо+20 (2012 р.) підтвердили курс розвитку людства на XXI століття, означений в рішеннях конференції ООН Ріо-92, висловили стурбованість повільністю втілення засад сталого розвитку і в резолюції конференції зобов'язали держави-учасниці конференції до 2015 р. уточнити цілі сталого розвитку, які були визначені у «Порядку денному на XXI століття» [2].

Національні кроки для формування моделі переходу до сталого розвитку

Вперше поняття сталого розвитку закріплюється Постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. № 1359-XIV при затвердженні Концепції сталого розвитку населених пунктів. Відповідно до нього сталий розвиток населених пунктів визначається як збалансований соціальний, економічний та екологічний розвиток міст, сіл та селищ, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних та ін.), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження і збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини. Недолік такого визначення полягає в тому, що воно дозволяє виділити лише кінцеву мету сталого розвитку, а не його зміст. Вищезначені цілі проблематично реалізувати поза зв'язку з іншим фундаментальним нормативним актом, який дотепер не прийнято - Концепцією переходу України на

сталий розвиток. Саме концепція сталого розвитку повинна містити в собі принципи, визначати методи, способи і основні напрями переходу країни на такий розвиток, мати науково-теоретичне та правове обґрунтування. Тільки на цій основі можна буде реалізувати інші концепції, зокрема Концепцію сталого розвитку населених пунктів [6].

Тими же хибами характеризується «Концепція сталого розвитку України», яка опублікована в 1997 р. [7]. В ній наглядно проявились наукова неопрацьованість поняття «сталий розвиток» і проблеми його некоректного співставлення з поняттям «навколишнє середовище». Національний екологічний центр України (НЕЦУ) піддав її авторів різкій критиці [8] за те, що вона містить принципіальні розбіжності з ідеями та принципами, задекларованими на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро, а саме: розвиток людського суспільства може відбуватися в рамках здатності природних екосистем відновлюватися та усувати забруднення. Автори ж концепції пропонують розглядати сталий розвиток як процес будівництва держави, не вказуючи відмінності сучасного типу розвитку України від сталого розвитку.

Крім того, в проєкті концепції, в переліку принципів сталого розвитку відсутня переважна більшість тих з них, які власне і визначають зміст сталого розвитку [6,8]:

- світоглядні принципи: цілісність біосфери і взаємозалежність всіх її складових частин, самоцінність всіх форм життя на Землі, увага до природи;

- принцип спільної відповідальності: загальна турбота та спільна відповідальність людей за стан навколишнього середовища, захист, збереження та відновлення природних екосистем, збереження біорізноманіття;

- права людини: право всіх людей, включаючи і майбутнє покоління, на чисте і здорове навколишнє середовище, право на участь у прийнятті рішень, що впливають на навколишнє середовище, право всіх людей на екологічний, соціальний, політичний і культурний розвиток, взаємозалежність загальних прав людини і прав на чисте навколишнє середовище;

- власне принципи сталого розвитку: ліквідація неефективних видів виробництва і споживання, попередження і політика усунення екологічних негативних проявів, розробка та впровадження екологічно чистих технологій;

- принцип управління та безпеки: відповідальність державних установ за компенсацію жертвам екологічних катастроф та відновлення порушених екосистем, екологічна освіта і виховання, зміцнення неурядових організацій та підвищення рівня їх участі в процесі прийняття рішень;

- принципи захисту навколишнього природного середовища: розробка національних екологічних стандартів і проведення моніторингу, попередження транскордонних екологічних проблем, проведення наукових досліджень і розвиток наукового співробітництва в галузі охорони природи та сталого розвитку, запобігання деградації екосистем внаслідок військової діяльності, збереження культурної і природної спадщини.

Національна академія наук України 15 квітня 1998 р. приймає постанову «Про наукові основи сталого розвитку України» (№110). В цій постанові не дається визначення сталого розвитку країни, але наголошується на необхідності цілеспрямованого і глибокого вивчення механізмів функціонування природних основ життя на національному, регіональному та локальному рівнях, а

також в окремих екосистемах. Одним з пріоритетних напрямків дослідження при розробці наукових основ охорони навколишнього середовища і сталого розвитку України називається розробка основ сумісності та гармонізації: цілеспрямованого господарського використання природно-ресурсного потенціалу із забезпеченням оптимальних умов функціонування механізму самовідновлення; управління сталим використанням природно-ресурсного потенціалу, перш за все, на локальному і регіональному рівнях, з метою оптимізації різноманіття біологічних видів та ландшафтних екологічних систем; створення біосферних резервів у прибережних зонах, транскордонних регіонах та в межах природних територій тощо. Визнається необхідним об'єднання зусиль вчених з метою поглибленого проведення наукових досліджень щодо обґрунтування інтеграції проблем навколишнього середовища та сталого соціо-еколого-економічного розвитку України, підвищення їх теоретичного рівня та практичної результативності.

В останні роки окремі аспекти проблем формування концепції сталого розвитку України знайшли відображення в ряді наукових робіт, в основному, серед юристів, економістів та фахівців природничих галузей знань [9-17].

З'ясовуючи сутність сталого розвитку, в публікаціях робиться наголос на забезпеченні екологічної та соціальної стабільності шляхом нормування антропогенних навантажень на геосистеми відповідно до параметрів екологічної ємності останніх, а також несумісності поняття «економічного зростання» зі сталим розвитком. Обґрунтовується це тим, що стратегія, орієнтована виключно на зростання виробництва, входить в протиріччя з цілями розвитку території. Забезпечити сталий розвиток неможливо у відриві від реальних характеристик території, в першу чергу, наявності природно-ресурсного потенціалу. Отримання максимального прибутку шляхом надмірної експлуатації такого потенціалу веде до деградації навколишнього середовища і робить розвиток території нестійким в еколого-соціальному та економічному плані.

Протилежні позиції висловлюють деякі юристи та економісти [18,19]. На їх думку, суспільство трансформує природне середовище, перетворюючи його у відповідності зі

своїми інтересами і потребами. Особливість природних об'єктів зберігається, якщо вони залишаються субстанціональними носіями соціальних якостей, які підтримують громадську формулу життя. Вплив природного середовища на суспільство впливає не з якихось природних закономірностей розвитку, а з тенденції розвитку самого суспільства. Суспільство дозволяє контролювати розвиток відносин сталого функціонування, вказуючи параметри соціального розвитку, масштаби, структуру і організацію виробництва з вимогами урівноваженого природокористування та підпорядкування їх дій вимогам економічного розвитку суспільства.

Викладене дає підставу говорити про те, що законодавчі аспекти вирішення проблем запровадження принципів сталого розвитку в Україні знаходяться ще на початковому етапі і вимагають всебічного наукового дослідження, щоб на основі отриманих в ході їх результатів можна було внести суттєві зміни та доповнення до діючого законодавства.

Проміжні підсумки проведеної вченими роботи з проблем сталого розвитку знайшли відображення у результатах першого етапу прогнозно-аналітичного дослідження в рамках Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку: «Перспективні напрями науково-технологічного та інноваційного розвитку України» [20] та в проекті Концепції переходу України на сталий розвиток [21]. Проект цієї Концепції запропонований установами НАН України (Інститут проблем природокористування та екології, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Інститут географії та ін.). Після розгляду та схвалення 16 листопада 2006 р. на спільному засіданні Наукової ради НАН України з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку та Національного комітету України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» проект Концепції направлено до Верховної Ради України та Кабінет Міністрів України.

У першій з названих робіт констатується, що сучасний рівень наукових знань про природне середовище, суспільство та їх взаємозв'язок є достатнім для вирішення проблем переходу України на сталий розвиток. Така оцінка стосується науки в цілому, а також природничих і технічних наук. У той же

час відзначається, що досягнутий рівень знань у гуманітарних і суспільних науках, особливо в міждисциплінарних та системних дослідженнях, залишається недостатньо точним для зазначеної мети.

Основний акцент у проекті Концепції переходу України на сталий розвиток, робиться на обґрунтуванні переходу країни на сталий розвиток з позиції природничих, технічних та економічних наук. Так, його положення містять визначення основних термінів, частина яких обґрунтовує необхідність врахування екологічних, соціальних, економічних, демографічних та інших процесів у їх взаємозв'язку шляхом введення нової для правової науки термінології: «геосоціосистема», «природно-ресурсний потенціал території». Інші вже використовуються у чинному законодавстві і покликані обґрунтувати об'єктивну залежність використання природних ресурсів для господарських та інших потреб з урахуванням стану екологічних систем («обмежене споживання ресурсів», «екологічна ємність території» та ін.).

Внутрішні причини, що обумовили необхідність переходу на сталий розвиток, у проекті зазначеної Концепції конкретизовано відповідно до умов країни і класифіковані на основні екологічні, економічні, соціально-демографічні та суспільні чинники.

До екологічних чинників автори проекту відносять надмірне природно-техногенне навантаження, забруднення атмосфери, гідросфери, ґрунтів, активізація ендегенних (сейсмічної активності) і екзогенних (формування провалів, карстоутворення тощо) процесів у літосфері в результаті масштабного видобутку корисних копалин та інтенсивного використання надр з іншою метою; зниження продуктивності біотичних систем, зменшення біорізноманіття, стійкості та стабільності, захисних, регуляційних та інших природничих функцій, загибель їх систем. Відзначається, що інтенсивна експлуатація природних ресурсів створює загрозу розвитку нестабільності в економічній та екологічній сферах та виходу їх за допустимі межі.

Соціодемографічні та суспільні чинники проявляються у вигляді низького рівня життя, перевищення смертності над народжуваністю, занепаду села, безробіття, масштабної трудової міграції працездатного населення за кордон, недосконалості нормативно-законодавчої бази щодо забезпечення еколо-

гічних прав громадян, недостатньої екологічної свідомості осіб, які приймають управлінські рішення в сфері екології та ін.

Серед основних економічних чинників виділяються надмірні енерго- та матеріаломісткість, значна відходність виробничих технологій, високий рівень витрат ресурсів і недостатній рівень утилізації, переробки вторинної сировини та ін.

Разом з тим, Україна має достатньо високоосвічений людський потенціал, щоб з урахуванням географічного розміщення території, клімату, якості ґрунтів, обсягу і різноманітності корисних копалин, почати перехід на сталий розвиток.

В проекті Концепції зазначається також, що перехід на сталий розвиток не можна здійснити, зберігаючи нинішні стереотипи мислення, які нехтують можливостями біосфери і породжують неадекватне ставлення посадових осіб державних органів, юридичних осіб та громадян до навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки. Нова модель державного розвитку повинна передбачати формування нового екологічного мислення населення країни.

Розроблений проект Концепції неодноразово подавався до Кабінету Міністрів та Верховної Ради України у 2006, 2009-2011 роках. З незрозумілих причин зазначена Концепція так і не була розглянута та затверджена в установленому порядку.

На думку експертів Національної академії наук України [20] для розв'язання гострих проблем, пов'язаних зі збереженням навколишнього середовища при переході країни на сталий розвиток, також необхідно розробити і прийняти: закон про сталий розвиток України, який визначить національну концепцію та довгострокову стратегію переходу на сталий розвиток; закон про біологічну безпеку; закон або робочу концепцію переходу до інформаційного суспільства, які враховували б принципи сталого розвитку; комплекс нормативно-законодавчих документів щодо мотиваційного інструментарію постійної екологічно направленої реструктуризації економіки, який стосувався б економічних суб'єктів незалежно від форми власності. Пропонується також виробити правові механізми заохочення економічних суб'єктів і населення до економії енергетичних і матеріальних ресурсів, упорядкування технологій поводження з відходами, викори-

стання відновлювальних джерел енергії, розробити нормативно-правову базу забезпечення шляхів, засобів, послідовності дій до переходу регіонів і господарських галузей на сталий розвиток, впроваджувати в практику не тільки принцип «забруднювач платить», а також правило «забруднювач платить тому, кому фактично завдано шкоди».

Складність реалізації висловлених вченими Національної академії наук України пропозицій обумовлена тим, що у вітчизняній правовій науці відсутні загально визнані теоретичні розробки правових проблем охорони навколишнього середовища. Залишається недостатньо вивченим вплив ринкових відношень в економіці, які тільки формуються, на стан навколишнього середовища при наявності в країні екологічної кризи. Проблеми сталого розвитку країни не знайшли належного відпрацювання у кримінальному, земельному, цивільному, господарському та іншому законодавстві при їх реформуванні, а також законодавстві адміністративному, екологічному, податковому, реформування яких триває.

З урахуванням викладеного основними напрямами організаційно-правового забезпечення переходу Україні на сталий розвиток залишаються такі [2]:

- визначення стану правового забезпечення сталого розвитку України у сфері охорони навколишнього середовища. Для цього слід провести науково-правове дослідження наявності в країні умов, що дозволяють забезпечувати охорону довкілля на засадах сталого розвитку, встановлення ступеня правової захищеності громадян щодо захисту своїх прав на здорове навколишнє середовище і можливості законодавства України в умовах ринку забезпечувати перехід країни на сталий розвиток у сфері охорони навколишнього середовища;

- встановлення особливостей правової охорони навколишнього середовища на принципах сталого розвитку. На цьому етапі доцільно основний акцент досліджень зробити на встановленні адекватності впливу чинного законодавства України на суб'єкти господарської та інших видів діяльності з урахуванням стану навколишнього середовища тієї місцевості, на якій така діяльність здійснюється. Це необхідно для коригування національного законодавства на правове забезпечення переходу країни на сталий роз-

виток. Актуальність такого підходу обумовлена тим, що за останні роки не відбулося помітної еколого-орієнтованої реструктуризації як промислового комплексу в цілому, так і більшості його галузей. У промисловості зберігається висока енерго- і матеріаломісткість виробництва. У країні склалася і зберігається висока енергоємність комунального господарства і побутової інфраструктури. У комунальних мережах спостерігається велике споживання води і тепла. У більшості міст відсутня система утилізації промислових та твердих побутових відходів, практично не здійснюється переробка органічних відходів на біогаз;

- забезпечення ефективного управління в сфері охорони довкілля, оскільки найбільш гострі проблеми переходу країни на сталий розвиток пов'язані з прийняттям управлінських рішень. Найважливіші з них - визначення відповідних обсягів господарської та організаційно-управлінської діяльності, чіткий розподіл функцій між органами влади різного рівня, розробка єдиної методики прийняття управлінських рішень з урахуванням екологічних аспектів та ін.

Період, який пройшла Україна від конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992) до саміту в Йоганнесбурзі (2002), збігся з важкими роками становлення нових державних інституцій та суспільно-політичних відносин, з докорінною трансформацією економіки України й тотальною економічною кризою, що зумовило необхідність зосередити діяльність держави і суспільства на проблемах державотворення, формування системи національної безпеки, ліквідації ядерної зброї, пом'якшення наслідків катастрофи на Чорнобильській атомній станції та здійснення системних реформ.

В наступне десятиріччя (2002-2012 рр.) країна продовжувала проходити складні трансформаційні процеси, що співпадали в часі із частою та швидкою зміною політичних сил, періодом, коли за гостротою політичної боротьби питання сталого розвитку не мали не тільки пріоритетного, але й просто принципового значення. Внаслідок цього в програмних документах різних політичних сил, на рівні керівних структур не відчувається зацікавленості у прийнятті на вищому державному рівні документів, які б, відповідно, визначали концепцію, стратегію та

план дій щодо переходу України до моделі сталого розвитку [22,23].

Таким чином, аналіз правових засад України у сфері сталого розвитку свідчить, що цілеспрямованої комплексної політики щодо формування умов сталого розвитку, створення можливостей та механізмів його досягнення, не започатковано. Серед чинних державних нормативно-правових документів немає таких, які одночасно охоплюють всі складові сталого розвитку та визначають цілеспрямовано її ідеологію, зміст та механізми реалізації. Навіть не відповідає цим вимогам затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 634 «Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 рр.», яка на даний час є застарілою та неактуальною через не прийняття за визначеними в ній окремими напрямками (бідність, соціальні хвороби, екологічна безпека тощо) спеціальних концепцій, програм, стратегій, які забезпечують їх нове усвідомлення та реалізацію [24, 25].

Отже, можна констатувати, що можливість визначити та оцінити стратегічні пріоритети України щодо сталого розвитку обмежені через відсутність відповідних законодавчих та нормативних документів. Концепція переходу України на засади сталого розвитку, яка була опрацьована в Національній академії наук України в 2006 р. та оновлена у 2012 р., до цього часу не розглянута Верховною Радою України. Україна також є однією з небагатьох країн Європи, в якій відсутні такі важливі стратегічні документи, як Національна стратегія сталого розвитку та Національний план дій зі сталого розвитку.

В лютому 2012 році за ініціативи представників трьох інститутів НАН України – Інституту географії (Київ), Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень (Одеса) Інституту проблем природокористування та екології (Дніпропетровськ) було здійснено чергові зусилля щодо забезпечення прийняття в Україні Концепції сталого розвитку до саміту «Ріо+20». За участі представників цих інститутів, представників інших академічних наукових установ, вузівської науки, учасників громадських природоохоронних організацій, було підготовлено нову редакцію Концепції, яка увібрала всі напрацювання, здійснені у попередніх варі-

антах концепцій, адаптовані, відповідним чином, до нових умов, до потреб сьогодення. Проект концепції пройшов обговорення і був схвалений на Міжнародному екологічному форумі «Довкілля для України», при його доопрацюванні були враховані побажання і зауваження, що надійшли від окремих зацікавлених органів центральної виконавчої влади та експертів [26].

Супроводжуючим листом Президента НАН України Б.Є. Патона 02.04.2012 р. (лист № 9п/619-1) доопрацьована концепція була направлена до Кабінету Міністрів України. Проект Концепції відповідним дорученням був погоджений у Комітеті Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації

наслідків Чорнобильської катастрофи, в Міністерстві екології та природних ресурсів, МОНмолодьспорту, Мінекономрозвитку, Мінсоцполітики, Міністерстві закордонних справ, Держгеонадрах, Держводагенстві.

Прийнявши Концепцію переходу країни на засади сталого розвитку, а потім Національну стратегію такого розвитку, Україна зробила б значний крок по виконанню своїх політичних зобов'язань та впровадженню Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на всесвітніх самітах (Ріо-92, Йоганнесбург – 2002), яка була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. (№ 634). Але, на жаль, Концепція знову не була офіційно визнана державними органами.

Висновки

Які ж практичні висновки можна зробити з цього огляду проблематики сталого розвитку [2,31,32]?

По-перше. Необхідно терміново приступити до практичної, конкретної розробки Національної стратегії сталого розвитку України. Така стратегія, на наш погляд, має будуватися на таких принципових засадах:

- на державному рівні визнати, що сталий розвиток має сприяти задоволенню потреб нинішнього покоління, водночас не перешкоджаючи задоволенню потреб майбутніх поколінь. Для цього треба проголосити, що природні ресурси, які належать їй народів і становлять матеріальну основу його існування незалежно від форм власності, є обмеженими; використання природних ресурсів повинно базуватися на заощадливому та наукоємному підходах; будь-яка антропогенна діяльність має узгоджуватися із законами природи та обмеженнями, які із цих законів випливають; екологічно орієнтоване виробництво має бути економічно ефективним; одержаний від господарської діяльності результат не може бути меншим від шкоди, заподіяної довкіллю;

- забезпечити комплексність, багатоматність, збалансованість розвитку в динаміці; назавжди відмовитися від твердження, що «економіка вирішує все», відмовитися від тотальної економізації та комерціалізації розвитку;

- забезпечити органічну єдність складових сталого розвитку – економічного розвит-

ку, соціального прогресу і екологічної безпеки в їх взаємодії, взаємовпливі, балансі та інтеграції.

Сталий розвиток не може обмежуватись зазначеною тріадою. До неї треба додати інституційні реформи, інновації, конкурентоспроможність та ін. Процес сталого розвитку, включаючи імплементацію стратегії, мають здійснювати три учасники – уряд, бізнес і громадянське суспільство. Має бути забезпечена максимальна відкритість і гласність на всіх етапах процесу. Згаданий процес повинен включати такі компоненти, як управління, планування, імплементація, зв'язок з бюджетним процесом, моніторинг і навчання з підвищенням ролі менеджментських аспектів координації і участі.

По-друге. На чолі процесу запровадження засад сталого розвитку має стояти високий і відповідальний державний орган. Світовий досвід свідчить, що таким органом має бути постійно працююча Національна рада із сталого розвитку під керуванням прем'єр-міністра за участю авторитетних представників уряду, бізнесу, громадянського суспільства, наукової громадськості.

По-третє. Суттєвого розширення потребують наукові дослідження в галузі сталого розвитку. Провідну роль тут мають відігравати науковці Національної академії наук. Варто обговорити питання про стан наукових досліджень із сталого розвитку на засіданні Президії НАН України. Значної активізації потребує робота Наукової ради при Президії

НАН України із навколишнього середовища і сталого розвитку. Треба насамперед пам'ятати, інтеграція України до Європейського Союзу або євроатлантична інтеграція

України без формального членства в ньому великою мірою залежать від успішної розробки та реалізації Національної стратегії сталого розвитку України.

Перелік посилань

1. Шапарь А.Г. Методические подходы к выбору стратегии устойчивого развития территории / А.Г. Шапарь, В.В. Антонов, Г.Г. Шматков и др. : в 2-х томах. – Днепропетровск, 1996. – Том 1. – 162 с.; Том 2. – 170 с.
2. Буркинський Б.В. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України / ред. кол. Б.В. Буркинський, В.П. Кухар, Л.Г. Руденко, А.Г. Шапар. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2012.
3. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future - Режим доступу: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.
4. Руденко Л.Г. Сталый розвиток: пошуки моделей сталого розвитку України / Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. – 1998. – № 1. – С. 5-12.
5. Шапарь А.Г. Исчерпаемость минеральных ресурсов, целесообразность и условия их ввода в эксплуатацию / А.Г. Шапарь, П.И. Копач // Открытые горные работы. – Москва, 2000. – № 4. – С. 57-62.
6. Орлов Н.А. Формирование концепции перехода Украины на устойчивое развитие: эколого-правовые проблемы / Н.А. Орлов // Ученые записки Таврического национального ун-та им. В.И. Вернадского : серия «Юридические науки». – 2008. – Т.21 (60). – № 2. – С.192 - 200.
7. Концепція сталого розвитку України. – Київ, 1997.
8. Марушевський Г.Б. Загальні коментарі Національного екологічного центру України до проекту «Концепції сталого розвитку України» / Г.Б. Марушевський // Екологічне законодавство; екологічні аспекти господарської діяльності; екологічний аудит; екологічне страхування; еколого-економічне нормування; сталый розвиток: матеріали семінару. – Київ, 2000. – С. 15-18.
9. Методические подходы к выбору стратегии устойчивого развития территории / под ред. А.Г. Шапаря. – Днепропетровск : ИППЭ НАН Украины. – 1996. – Т.1 – 162 с.; Т.2 – 82 с.
10. Буркинський Б.В., Степанов В.М., Харічков С.К. Еколого-економічні орієнтири стратегії сталого розвитку України / Б.В. Буркинський, В.М. Степанов, С.К. Харічков // Проблеми сталого розвитку України. – К. : БМТ, 2001. – С. 165-178.
11. Методичні підходи до вибору та обґрунтування критеріїв і показників сталого розвитку різних ландшафтних регіонів України / за ред. А.Г. Шапара: 2-е вид., перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Поліграфіст, 2002. – 99 с.
12. Шевчук В. Ноосферогенез і гармонійний розвиток / В.Шевчук, Г.Білявський, Ю.Саталкін, В.Навроцький. – К. : Геопринт, 2002.
13. Методичні вказівки з розробки регіональних стратегій сталого розвитку / за ред. А.Г.Шапара. – Дніпропетровськ : Моноліт, 2003. – 132 с.
14. Руденко Л.Г. Украина на пути к устойчивому развитию / Л.Г. Руденко, И.А. Горленко, В.И. Олещенко. – К. : Ин-т географии НАН Украины, 2000.
15. Голубець М.А. Екосистемологія / М.А. Голубець. – Львів : Поллі, 2000. – 316 с.
16. Кухар В.П. До питання переходу України на принципи сталого розвитку / В.П. Кухар // Проблеми сталого розвитку України. – К. : БМТ, 2001. – С. 120-132.
17. Долішній М.І. Екологічні аспекти соціальної асиметрії українського суспільства // Проблеми сталого розвитку України / М.І. Долішній, В.С. Кравців. – К. : БМТ, 2001. – С. 151-164.
18. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В.В. Костицький. – К., 2001. – 390 с.
19. Бадрак А., Шостак Л. Цели и приоритеты устойчивого развития Украины // Экономика Украины.-2002. - № 10. – С. 30-36.
20. Маліцький Б.А. Перспективні напрями науково-технологічного та інноваційного розвитку України / Б.А. Маліцький, О.С. Попович, В.П. Соловйов.– К. : Фенікс. – 2006. – 208 с.
21. Шапар А.Г. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку / А.Г. Шапар // Екологія і природокористування / Зб. наук. праць Інституту проблем природокористування та екології НАН України. - Дніпропетровськ, 2006. - Вип. 8. – С. 37 - 61.

22. Доповідь України до Конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20 (проект) / за ред. Л.Г. Руденка. – Київ : Інститут географії НАН України, 2012. – 69 с.
23. Шапар А.Г. Започаткування принципів сталого розвитку та ноосферних ідей В.І. Вернадського в Україні / А.Г. Шапар, М.А. Ємець, О.О. Скрипник // Наукова спадщина В.І. Вернадського і сучасність : монографія / редкол. Н.В. Багров та ін. – Сімферополь : ВД «АРИАЛ», 2013. – С. 153-164.
24. Громадська оцінка процесу реалізації національної екологічної політики у 2011 році : Щорічна доповідь НУО / під ред. В. Мельничука, О. Кравченко, Т. Малькової. – Київ, 2012. – 375 с.
25. Новікова О.Ф. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. – Донецьк, 2012. – 534 с.
26. Буркинський Б.В. Модель сталого розвитку для України : системний підхід, методологія переходу / Б.В. Буркинський, Л.Г. Руденко, А.Г. Шапар та ін. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України, 2012. – 59 с.

*Стаття надійшла до редколегії 07.04.2013 р. українською мовою
Стаття рекомендована членом редколегії д-ром біол.наук Г.Г. Шматковим*

А.Г. ШАПАР*, Н.А. ЕМЕЦ*, Б.В. БУРКИНСКИЙ, С.К. ХАРИЧКОВ**,
Л.Г. РУДЕНКО***, С.А. ЛИСОВСКИЙ***, П.Н. ЧЕРИНЬКО******

**Інститут проблем природопользования и экологии НАН Украины, г. Днепропетровск, Украина*

***Інститут проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины,
г. Одесса, Украина*

****Інститут географії НАН України, г. Киев, Украина*

*****Научно-организационный отдела Президиума НАН Украины, г. Киев, Украина*

Приведен анализ национальных действий, направленных на формирование модели перехода Украины к устойчивому развитию. Определены основные проблемы внедрения принципов устойчивого развития. Сформулированы принципиальные основы Национальной стратегии устойчивого развития Украины, основные направления правового и организационного обеспечения ее разработки и реализации.

Ключевые слова: устойчивое развитие, концепция, национальная стратегия, национальный план действий.

A.G. SHAPAR*, M.A. YEMETS*, B.V. BURKINSKIY, S.K. HARICHKOV**, L.G.
RUDENKO***, S.A. LISOWSKI***, P.N. CHERIN'KO******

**Institute for Nature Management Problems and Ecology of the NAS of Ukraine,
Dnipropetrovsk, Ukraine*

***Institute for Market Problems and Economic and Ecological Research of the NAS of Ukraine,
Odessa, Ukraine*

****Institute of Geography of the NAS of Ukraine, Kiev, Ukraine*

*****Sector of the science and the organizational Department of the Presidium of the NAS of Ukraine,
Kiev, Ukraine*

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT PRINCIPLES IN UKRAINE

The analysis of National action aimed at creating models of Ukraine's transition to sustainable development is given. The main problems of implementation of sustainable development principles were defined. The fundamental principles of the National Strategy for Sustainable Development in Ukraine, the main areas of legal and organizational support for Strategy's development and implementation are formulated.

Keywords: sustainable development, concept, National Strategy, National Plan of Action.